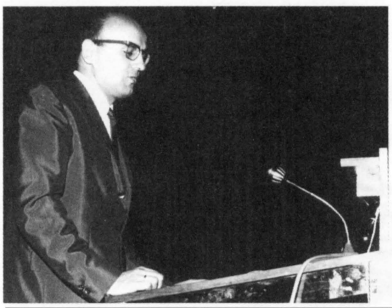

Fòrum José M. Cagigal

Un estudi antropològic de l'ídol esportiu

David Mata Verdejo

Professor adjunt de la Universidad San Pablo
Professor de l'I.E.S. Vista Alegre (Madrid)

Abstract

In the context of spectacular sport, the figure of the idol appears as the central point or onphalon of a system that brings together different human groups. The life route of an idol, through a fixed cycle with a series of landmarks has been studied in some paradigmatical examples. Attaining the status of idol gives access to many privileges; but at the same time it imposes some behaviour patterns with undoubted popular acceptance, as models to follow.

Presentació

Imagini's una ciutat paralitzada. Un població confosa i atònita. El turista que aterra en els seus carrers castigats per la calor descobreix amb rapidesa un únic tema de conversa: L'expulsió de l'equip de futbol de la ciutat de la competició nacional de màxima categoria, i relegat a la Segona Divisió B. Ningú no es creu el que està passant. El retard del pagament d'uns avals bancaris per part de la directiva del club engega a rodar tot el treball desenvolupat per l'equip durant la temporada. El seguidor fidel, amb bufanda i samarreta de l'equip, pul·lula pels voltans de l'estadi tractant de trobar una explicació a la catàstrofe. No pot imaginar la seva vida sense el futbol, sense el seu equip. Als pocs minuts ja no està sol, sinó que són milers els afeccionats que s'arremolinen proferint crits contra la directiva, el conseller delegat, el cap irresponsable que ha permès aquest daltabaix social.

La notícia del descens de dues categories ha estat anunciada a so de bombo i platerets per tots els mitjans de comunicació. El telediari de la primera cadena estatal arrenca en capçalera amb aquesta notícia. Una autèntica bomba, quelcom sense precedents. Un equip amb la història, el prestigi, la trajectòria i la presència social com aquest, relegat a jugar partits contra equips gairebé afeccionats de tercera fila. De l'estupefacció es passa a la indignació. En cada taxi, en bars i restaurants, hospitals i hotels, tota la massa social tracta de posar solucions. El màxim dirigent del club, per consell policial, es camufla als magatzems de la seva empresa de joguines, evitant així possibles linxaments per part dels afeccionats més radicals que no deixen de proferir improperis darrere la porta. Tot sembla perdut, sense solució. El recurs presentat davant el màxim organisme estatal de l'esport sembla tenir poques possibilitats d'èxit davant de la inexcusable raó d'una data límit. En dependre l'organització del campionat d'una empresa privada, el reglament no està subjecte a la Llei de Procediment Administratiu. El club està a les mans de la Lliga de Futbol Professional.

Mentrestant, la tribu ha començat a mobilitzar-se. Una manifestació improvisada, pionera en el seu camp, recorre el principal carrer de la ciutat. La tribu s'agrupa espontàniament fins formar multitud en la marxa

protesta. Les mobilitzacions es repeteixen un dia després d'un altre com a mesura de pressió davant de tan catastròfica decisió per a ells. Els telèfons se saturen de trucades de protesta, els faxos de la Lliga de Futbol Professional (LFP), el Consell Superior d'Esports (CSD) i la Reial Federació Espanyola de Futbol (RFEF) no deixen de rebre transmissions demanant el retorn de l'equip a la màxima categoria. Els resos a la Verge busquen el miracle. D'altres afeccionats es declaren en vaga de fam. Això ja és una ciutat enfollida, a la deriva. Venturosament no ha calgut registrar cap esdeveniment luctuós.

Com a resposta a aquesta tendència irreprimible al conflicte, l'Ajuntament de la ciutat ha dirigit un recurs al CSD sol·licitant que s'anul·li la decisió presa. I a la Plaça Major, on se celebra la penúltima manifestació popular, l'Ajuntament en Ple surt en defensa pública de l'equip.

Els seguidors de l'equip rival de la ciutat comencen a derivar el primigeni sentiment d'alegria i escarniment davant la desgràcia d'altri, pel de llàstima i commiseració. S'albira la solidaritat, la Unió Sagrada; alguns dels seus afeccionats acudeixen, identificats amb els seus propis colors, a sumar-se en defensa dels interessos de l'equip rival. Sense enfrontaments al camp no existiria la rivalitat.

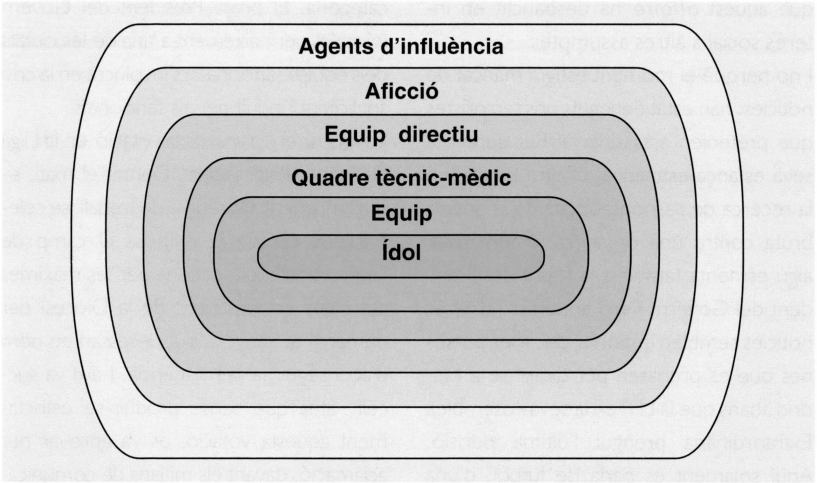
En un altre racó del país, un equip sofreix la mateixa situació, i la ciutat viu simultàniament una tragèdia semblant amb esdeveniments anàlegs. La reunió extraordinària del Consell Social de la Ciutat avalua les terrorífiques conseqüències que per a la ciutat suposaria la desaparició de l'equip de la competició de lliga. "El futbol dóna vida a la ciutat", assenyala un dels seus membres en la conferència de premsa. Mentrestant, una manifestació multitudinària abarrota la Puerta del Sol. Aquest és l'abast social que ha desencadenat aquesta revolta popular, aquesta revolta davant una mesura que es considera desproporcionada, que els mitjans de comunicació segueixen amb escrupolosa meticulositat cada un dels esdeveniments. Els noticiaris nacionals cobreixen aquesta informació amb la consciència que aquest *affaire* ha desbancat en interès social a altres assumptes.

I no perquè el moment estigui mancat de notícies: han estat detinguts uns terroristes que pretenien assassinar al Rei durant la seva estança estiuenca. D'altra banda, en la recerca de responsabilitats de la guerra bruta contra una organització terrorista, algú esmenta també a la figura del President del Govern. Però aquestes i d'altres notícies semblen importar poc a les persones que es preparen per dirigir-se a Madrid abans que la LFP en la seva Assemblea Extraordinària prengui l'última decisió. Aquí solament es parla de futbol, d'una parròquia que no es resigna a perdre les seves cerimònies i litúrgies com mera raó d'existir. Una enquesta a nivell nacional assenyala que el 96,2 per cent dels sotmesos a enquesta coneix el problema en qüestió. L'Estat ha intervingut. No vol que la situació se li escapi de les mans derivant en violència al carrer. Però no és competent en aquest món de societats anònimes. Alguna cosa ha de fer, malgrat tot. Si més no, arbitrar el conflicte, aconsellar, col·laborar en pro de la concòrdia social entre els pobles d'Espanya que comença a desestabilitzar-se pels interessos contraposats d'equips i ciutats que volen romandre a primera i d'altres que exigeixen pujar a aquesta categoria pel desplaçament dels primers com a conseqüència de la sanció. Això és el que s'espera d'un estat intervencionista que ha delegat algunes funcions en les pròpies organitzacions privades, però que no oblida que l'enorme deute acumulat pels funests gestors dels equips de futbol de fa uns anys va ser commutada pel Pla de Sanejament del Futbol Espanyol i absorbida pels diners públics.

Les reunions del Secretari d'Estat per a l'Esport amb els màxims dirigents de la Lliga, i la visita a les seves comissions de treball són interpretades com una interferència política. Però ja els polítics han deixat caure la seva opinió i el seu pes específic en el present problema. El Ministre de la Presidència afirma que cal sancionar els dirigents dels equips responsables de l'incompliment del reglament, i no a les afeccions que sofririen sobre manera el descens de categoria. El propi President del Govern (vinculat per naixement a una de les ciutats dels equips sancionats) s'involucra en la crisi sol·licitant l'indult per als sancionats.

Va arribar el dia final de la votació en la Lliga de Futbol Professional. Durant el matí, simultàniament a la reunió de treball, se celebra una cerimònia religiosa al camp de l'equip descendit, oficiada per les màximes autoritats eclesiàstiques de la Diòcesi per demanar al Senyor l'ajut necessari en nom d'aconseguir la permanència. I així va succeir, atès que sense produir-se estrictament aquesta votació, es va aprovar per aclamació, davant els mitjans de comunicació que transmetien en directe la jornada, una solució de compromís, que mantenia a tots els equips litigants a Primera Divisió (dos que lluitaven per no descendir i dos descendits que exigien la plaça dels sancionats). Els més de tres mil afeccionats que esperaven la decisió als voltans de l'edifici social de la Lliga van explotar en mostres de joia després de quatre hores d'espera de reunió i dues setmanes de malson.

Aquesta història no és de cap manera un conte o relat imaginari per situar el present treball en context. Una vegada més, la realitat supera a la ficció. Perquè la narració anterior descrita sense noms propis correspon fidelment als esdeveniments succeïts entre els dies un i setze d'agost de 1995. Durant aquest període, els clubs FC Sevilla i FC Celta de Vigo van romandre a Segona Divisió B com a conseqüència del Reglament de la Lliga de Futbol Professional que desenvolupa el Reial Decret de les Societats Anònimes Esportives. Segons ell, la falta per no lliurar els avals bancaris anuals del club en data determinada es sanciona amb el descens de dues categories. Aquells que van votar i van aprovar la norma de forma unànime no van calcular les repercussions que la sanció podria ocasionar. Aquesta circumstància insòlita i segurament irrepetible no solament fa palesa la profunda vinculació de la societat espanyola amb el futbol, sinó també el procés d'inversió d'un poble, una tribu d' afeccionats que guanya el partit més important de l'any davant la mirada atenta dels jugadors.

Gràfic 1.

Avui dia, les manifestacions de l'esport espectacle s'han convertit en els esdeveniments més importants de la vida social. I ens atrevim a dir que aquesta realitat es representa a escala mundial, sense que el nivell socioeconòmic (des dels països més avançats al Tercer Món), ni els règims polítics (democràcies o dictadures), puguin deturar aquesta intensitat popular tan arrelada.

Vers un model estructural d'estudi

L'estructura de l'esport espectacle és un dels elements més comuns a nivell mundial, atès que el trobem tan en els països tecnològicament més avançats com en aquells en via de desenvolupament. Les diferències consisteixen, específicament en els recursos dedicats a la producció dels mateixos esdeveniments, però les estructures es desenvolupen de manera anàloga. Amb això volem assenyalar com els diferents elements de l'horitzó (des de l'ídol a la tribu de seguidors, organitzadors i jutges, mitjans de comunicació i equip mèdic) es repeteixen en llocs dispars vinculats a cultures diferents. Un partit de futbol de la màxima rivalitat guarda les mateixes connotacions socials a Nigèria que a Alemanya, encara que en el país germànic el desplegament tecnològic de mitjans permeti un més gran i millor coneixement d'ell mateix.

En aquesta primera part de l'horitzó central abordarem l'esport practicat per grups i persones especialitzats i dedicats de forma més o menys professional. Prop dels atletes es configuren diversos nivells de grups humans vinculats a l'activitat (Thomas *et al.*, 1987:152). Nombrós és el del públic espectador i afeccionat, que dedica en una més gran o més petita mesura el seu temps lliure al seguiment de les actuacions de l'equip preferit i del campionat en què participa.

L'esport s'ha convertit a aquest nivell en un gran negoci comercial dirigit per grups empresarials. Aquestes agrupacions esportives van augmentar enormement el seu poder de captació cap a la població quan van comprendre que l'esport podia ser una forma d'entreteniment per al públic, i no un mer espai d'avaluació del rendiment esportiu (B. Mullin *et al.*, 1995: 53). Als Estats Units, la forma de produir un esdeveniment esportiu ha adquirit un concepte de xou similar al circ o a una gala musical o artística pròpia d'Hollywood. Malgrat tot, mitjans de comunicació, presidents d'associacions i clubs, dirigents esportius i autoritats són conscients que per al públic afeccionat la pertinença a un equip determinat suposa una vinculació grupal que va més enllà del mer espectacle. L'esport es converteix així en un microcosmos amb la seva pròpia cultura transmesa a través d'agents portadors en contexts establerts sota la tutela de les institucions.

L'assimilació dels components d'un equip de futbol professional amb la conformació antropològica de la tribu va ser d'autors com Verdú (1980) i Morris (1982). Aquest últim analitza cada un dels components sota el prisma simbòlic de la tribu, des de l'heroi tribal al Consell de la Tribu (directives dels equips).

Els diferents components d'aquest primer horitzó esportiu se superposen en l'estructura espacial on es desenvolupen, i en conseqüència hem dissenyat la figura mitjançant anells concèntrics. (gràfic I)

En el centre del gràfic observem la figura de l'ídol, de l'estrella de l'equip qui és protegit pels components de l'equip o plantilla de jugadors. El tercer escenari és el cobert per les persones encarregades de la preparació i cures dels jugadors. En el quart cinturó apareix l'equip directiu, les competències del qual són cada dia més grans a mesura que augmenta la comercialització en el terreny esportiu. Socis i simpatitzants que formen la base del suport a l'equip i clouen el cinquè cinturó, que engloba a tots els anteriors mitjançant l'esperit de pertinença a una tribu.

En el cercle exterior situem a aquells grups que influeixen en diferent grau sobre la tribu esportiva. Els més importants són, d'una banda, els mitjans de comunicació que narren els esdeveniments que succeeixen en els esdeveniments esportius. Per un altre, les diferents Administracions que dirigeixen, controlen i canalitzen les activitats esportives. Així mateix hem incorporat un tercer grup d'agents externs als reglamentats que acompleixen unes certes influències sobre el col·lectiu esportiu.

A través d'aquesta estructuració podem aproximar-nos amb una més gran capacitat d'anàlisi als fonaments antropològics de cada un dels grups, i conèixer les repercussions socials que suposa l'estatus de cada un d'ells. Ens permetrà, així mateix, comparar els seus usos i costums, i descobrir com afecten en els diferents grups d'aquest horitzó la base sociocultural, econòmica, política i també ideològica, de la societat en què es desenvolupen.

En aquest article desenvoluparem la figura de l'ídol per ser la més representativa de l'horitzó esportiu central, en l'àmbit de l'esport espectacle.

Aproximació a la figura de l'ídol esportiu

En qualsevol societat humana dels nostres dies, la figura de l'ídol esportiu s'ha convertit en una de les més reconegudes i carismàtiques. Personatges com l'ex-jugador de bàsquet Michael Jordan podrien passar desapercebuts en qualsevol lloc del món.... On no arribi la televisió. I amb reserves. L'aventurer i periodista Miguel de la Quadra Salcedo ens assenyalava amb gran simpatia l'estupefacció que va sentir durant una de les seves expedicions a la selva de l'Amazones, on va trobar en un petit poblat d'aborígens un noi que portava una fotografia d'un famós futbolista. Perquè una persona sigui convertida en ídol social la seva conducta ha de provocar admiració desmesurada en el grup o persona que el venera, igual que l'objecte inanimat al qual s'atribueixen poders sobrenaturals (Dicc. Larousse 1992). De l'ídol sempre s'espera alguna cosa fora del comú, una essència encara que sigui momentània que el diferenciï dels altres mortals. Un gol inversemblant, un registre esborronador en el seu rendiment físic, una màgia especial amb el seu públic.

La personalitat de l'ídol serà idealitzada amb el desenvolupament dels esdeveniments i quedarà convertit en un mite que reflecteix els sentiments de la col·lectivitat. El mite "defineix la naturalesa de la personalitat que cada individu ha de convertir en conducta" (E. Adamson i T. Weaver, 1985: 529), i les seves gestes romanen vives a través de tradicions orals i cicles que narren les seves peripècies (C. Martínez i M. Ojeda, 1989: 194). Els cicles dels herois esportius s'ajusten, en el nostre temps, a formats de cintes de vídeo o llibres de memòria coproduïts amb un periodista. Així mateix els mitjans de comunicació contribueixen a impedir que els herois d'antany es perdin en l'oblit i contínuament recorden la seva vàlua comparant-la amb la dels nous ídols.

Si fem un sondeig sobre els grans grups d'on procedeixen els ídols en el món actual de les comunicacions i la societat de consum, trobem que preferentment provenen de les arts corporals: cantants, estrelles del cinema, esportistes, formen part d'aquest elenc. A Espanya i d'altres països llatinoamericans, els matadors de toros són així mateix considerats i tractats com a ídols, i poden ser inclosos en aquest grup. En aquestes arts la presència i utilització del físic adquireix una forta rellevància. A través dels mitjans de comunicació no solament es difon el rendiment físic del seu treball (la qualitat de la seva cançó, pel·lícula o pràctica esportiva), sinó la seva pròpia imatge de joventut triomfadora. Podem, per tant, associar aquestes escenes a conceptes vigents i dominants en el nostre temps, com la recerca de la imatge corporal, la bellesa i l'èxit. L'esportista agraciat físicament només es convertirà en un ídol social si fa gestes i triomfa a la competició. Per contra, si l'estètica personal no acompanya al triomf esportiu, el nivell d'adulació i seguiment social no serà digne de consideració social.

Fidel reflex d'aquestes dues condicions va ser el tractament rebut pel tennista espanyol Carles Moya, de vint anys d'edat, durant el torneig Open d'Austràlia de 1997. El jove jugador, de gran presència física, es va convertir en l'objecte de desig de milers de joves australianes. Cada partit de competició guanyat i eliminatòria superada li atorgava una més gran cobertura televisiva, i el suport multitudinari del públic. En arribar fins a la final, Moya reencarnava la figura de l'heroi. "Torna l'heroi", li dedicava la portada el setmanari del diari *El Mundo*. Malgrat tot, el tennista espanyol reconeixia la importància del triomf esportiu quan assenyalava "l'any passat a aquest torneig no em deien aquestes coses (sobre la seva imatge de *sex symbol*), perquè vaig perdre en primera ronda" (*La Revista*, 9 /2 /1997: 18). Similar repercussió va tenir la gesta del golfista espanyol de 19 anys Sergio García durant el torneig professional Open USA 1999. Aquest jove, que va acabar subcampió pel darrera de l'ídol local Tiger Woods, va ser dit *El Nen* pels mitjans de comunicació americans, en al·lusió a la seva ferocitat i enorme potencial, en al·lusió a la corrent de vents denominada d'aquesta forma que bufa en el litoral pacífic del continent americà.

Amb aquesta base argumental, creiem que l'ídol esportiu s'ha convertit en el prototip d'ídol social dels nostres dies perquè cristal·litza el conjunt de valors més importants de les cultures dels nostres dies: a la personalització de l'heroi de l'eficiència (J. J. Barreau, 1992: 133) se suma el triomf de la imatge corporal i la transcendència social que ha aconseguit l'esport en aquest segle. Per això, associem el concepte d'ídol esportiu al d'heroi entès per Thomas Carlyle (1946), sustentat en el caràcter espiritual i moral, que lluita "amb la seva Fortalesa contra Vicis i Maldats" (J. Farrán, 1946: 20) i creant així el Culte dels Herois. L'Heroi de Carlyle és "eminentment social, ... amorós, ric de pensament i de vida i millor esclarit; llum i guia per als altres homes, perquè en ell es resumeixen les més belles i més nobles aspiracions dels altres homes de la seva època. El qui sap que *es deu* abans de tot als altres. En qui tots es reconeixen com el més *autèntic* de tots ells. I, per tant, no el segueixen per imposició de la seva força, sinó per amor, per admiració o reconeixement" (*ibid*., 20).

La repercussió social del fenomen de l'esport espectacle en el món actual comporta manifestacions que transcendeixen del propi àmbit esportiu. Els ídols esportius es converteixen, lamentablement, en símbols de poder de països i tendències polítiques, amb la qual cosa ens acostem a l'alienació dels valors reals de l'esportista en nom de la manipulació per part dels governants (J. M. Brohm, 1982: 295).

Per il·lustrar tots els agents que fan referència a l'ídol, cal referir-nos a personatges concrets amb gran reconeixement social, atès que representen, en la nostra opinió, la reencarnació dels valors que hem expressat anteriorment. Hi ha nombrosos casos significatius, com la gimnasta romanesa Nadia Comaneci. Convertida en la reina dels JJOO de Montreal 1976 per la seva gràcia i domini en la competició, va passar a ser es-

tandard del règim militar prosoviètic d'aquest país, i la seva imatge cap al món. Només després del desmantellament del sistema i l'enderrocament del dirigent Ciaucescu, la gimnasta, ja entrenadora, va poder escapar als Estats Units a on va ser acollida i després reconeguda com a ciutadana americana. Comaneci va denunciar el règim polític romanès, i les seves conseqüències econòmiques en la població. Malgrat tot, la notícia que més va commoure a l'opinió pública americana va ser el tracte vexatori al qual va ser sotmesa pel fill del dictador per la seva condició d'ídol mundial.

L'ídol esportiu s'ha convertit en un símbol de la pròpia societat, i personalitza els valors admirats per la majoria d'aquest grup. Per això és essencial en el seu desenvolupament, el control de "l'àmbit cognitiu" (K. Blanchard i A. Cheska, 1986: 53) del propi ídol. Quan un esportista d'alta competició assumeix la seva rellevància social, passa a ser conscient que la seva posició li exigeix una conducta social exemplificant. Altrament el propi grup rebutjarà la seva imatge com a model a seguir per als joves. En ocupar un espai especial en la societat com a herois de l'excel·lència, els esportistes passen a ser models a imitar, per la qual cosa la societat n'espera algunes responsabilitats morals (R. Simon, 1991: 196-9). Per això, com veurem, és fonamental el coneixement de les repercussions socials que suposa l'estatus d'ídol esportiu.

Per tractar l'estudi de l'ídol des de la base etnogràfica, considerarem com a aspectes fonamentals el següent:

- els valors de l'ídol en relació amb l'escala de valors socials.
- el cicle vital de l'ídol amb les seves diferents fites i formes de trajectòria.
- L'estatus com a posició social, amb els consegüents drets i obligacions de l'individu.

Els valors de l'ídol

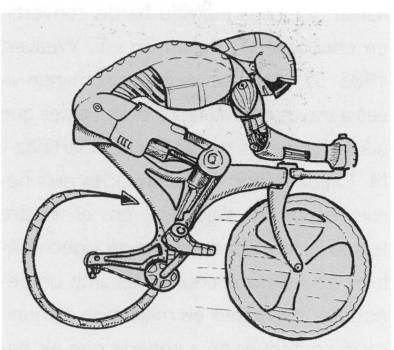
Vàlua humana i esportiva

Els esportistes la consideració social dels quals ascendeix fins l'esfera de l'ídol, veuen convertir la seva conducta en un símbol per a la comunitat inclòs en alguns casos durant la resta del seu cicle vital. Així, el ciclista Bahamontes continua sent referència com a exemple de la gallardia en la lluita; El futbolista José Martínez, "Pirri", del sacrifici per l'equip; el motociclista Ángel Nieto, del control dels adversaris. Podria resultar anecdòtic si pensèssim que la majoria dels principals ídols esportius espanyols van fascinar al seguidors sobre tot pel seu esperit lluitador més que pel seu talent. Així doncs, ens trobem davant el dilema d'acceptar o no el tòpic de la *fúria espanyola* com a valor predominant. Aquesta expressió va sorgir durant un partit de futbol en els JJOO d'Anvers l'any 1920 en el qual després d'una autèntica batalla campal, l'equip espanyol va obtenir la victòria (J. G. Tharrats, 1972: 307) contra la selecció sueca. Fins els nostres dies la fúria espanyola, o simplement la fúria torna a ocupar els titulars dels mitjans de comunicació, i fins i tot, també la veu dels propis jugadors, quan s'aconsegueix una victòria en situacions extremes, es busca una remuntada àmplia en el marcador, o es defensa un resultat amb predomini de l'esforç físic sobre els fonaments tècnic-tàctics. Per tant, en la nostra opinió, la fúria espanyola és un valor ressaltat per la nostra societat, que connecta amb altres tòpics propers com l'expressivitat i apassionament llatins. A través de la tradició i l'empenta dels mitjans de comunicació, s'ha col·locat per demostrar com l'abrivament pot superar qualsevol dificultat.

Les institucions tracten de recollir i exaltar aquest sentiment col·lectiu, encara que registrem una desviació pel que fa als valors que es ressalten. L'escala de valors amb la qual un poble distingeix la vàlua dels seus components no coincideix en les societats modernes, amb els valors que l'autoritat vol difondre com a modèlics.

Ens trobem en aquest moment de l'estudi amb un enfrontament entre la vàlua esportiva (el rendiment físic - ídol de l'eficiència) i la vàlua personal del personatge. Aquesta dialèctica es representa en frases tòpiques com "gran esportista i millor persona" que mostren aquesta dualitat. La massa d'afeccionats bàsicament coneix la faceta esportiva de l'individu, per ser la que ocupa l'atenció dels mitjans de comunicació. Malgrat tot, les institucions i organismes s'acosten a la grandesa de l'esportista a través de la seva conducta social. Un exemple clar d'això és el d'en Miguel Indurain. Al 1995, dies després que el ciclista espanyol Miguel Indurain obtingués la seva cinquena victòria consecutiva al *Tour de France*, el Comitè Olímpic Internacional el va condecorar amb la seva màxima distinció, i va destacar per damunt d'altres virtuts la seva senzillesa i esperit esportiu amb els seus companys.

En els àmbits populars, són les seves immillorables qualitats físiques les que el van fer ser denominat "la màquina humana", o "Terminator" (comparant-lo amb la pel·lícula de l'estrella del cinema d'acció Arnold Schwarzenegger). El ciclista representava la màxima excel·lència física, el cos totpoderós de màxim rendiment que les societats de consum ofereixen als seus membres mitjançant fórmules comercials ("modeli el seu cos", "aconsegueixi un cos perfecte" etc.). La població espanyola es manifestava amb tot tipus d'afalacs i compliments cap al campió, al qual considerava el millor esportista de la nostra Història. Sens dubte, per als joves aquest personatge superava totes les proeses conegudes. En la nostra enquesta, el 45 per cent del total dels sotmesos a enquesta el definien com el millor esportista espanyol de tots els temps. Si considerem que el ciclisme no té la repercussió social del futbol, on resideixen la majoria dels ídols dels joves, hem de considerar aquest percentatge com molt alt.

Indurain, l'imatge de l'home-màquina.

Com varem assenyalar anteriorment, hi ha una clara dissociació de valors ressaltats per la societat i les administracions (polítiques i esportives). El Comitè Olímpic Internacional, màxima autoritat mundial de l'esport, que exalça els valors promoguts pel seu personatge fundador, el baró francès Pierre de Coubertin (l'important és participar, la lluita és més important que el triomf, l'esperit del *fair play* o joc net, l'esportivitat, l'esport com a unió entre els pobles del món) va quedar fascinat per la "personalitat generosa" d'Indurain a qui va concedir la Medalla al Mèrit Olímpic. Indurain s'ha destacat a nivell humà per deixar guanyar als rivals els premis petits, mantenint com a objectiu únic la victòria final. Trobem en el nostre personatge un prototip de "Neoquijotisme", com a cavaller de l'esport amb altitud d'esperit (J, M. Cagigal, 1957: 371).

En aquesta conducta contrasta enormement amb un altre ídol anterior del ciclisme mundial i també vencedor de cinc *Tours*, el belga Eddie Merckx. *El Caníbal*, era un home tan ambiciós que buscava el triomf en totes les categories de la carrera, els premis de muntanya, la regularitat, entrava als esprints de finals d'etapa, volia guanyar-ho tot, derrotar els seus rivals. Va guanyar 525 carreres de 1.800 disputades (J. Vidarte, *Marca*, 25 /4 /97: 6).

El propi Miguel Indurain reconeixia al 1994, any de la retirada del seu company d'equip ciclista, el segovià Pedro *Perico* Delgado, la seva sana enveja cap a Delgado ja que aquest corredor suscitava una més gran enrenou i admiració entre el públic que ell mateix havent vençut ja el *Tour* en quatre ocasions, mentre que Delgado solament va vèncer en una. El bo d'Indurain sabia que la forma de muntar de Delgado, amb aquestes arrencades pujant els ports que deixaven "clavats" als seus rivals, i la seva conducta tan visceral i extravertida, provocaven una emoció a l'afeccionat molt superior al seu pedaleig robust i trencador i al caràcter reservat del navarrès. Pedro Delgado representava un "estereotip cultural" (G. Magnane, 1964: 90) enormement admirat per la societat. En aquest aspecte, l'escriptor Miguel Delibes, després de la retirada d'Indurain del ciclisme professional al gener de 1996, assenyalava l'absència del component èpic en el campió espanyol: "jo no veig a Indurain com un heroi novel·lesc, més el veig com una equació matemàtica de la suma de força + resistència + cap fred" (Informe Semanal. TVE. 4 /1 /1996).

Aquest corredor va confirmar la seva escassa preocupació i conscienciació cap a l'atribució social de la seva persona com un ídol: així ho va mostrar durant la seva conferència de premsa en comunicar la seva retirada. Indurain, fins i tot afirmant estar en condicions de vèncer a la carrera del Tour de França per sisena vegada (suposaria un rècord), decidia penjar la bicicleta i dedicar-se a ser una persona normal. La dona i el seu petit fill, la fatiga de tant entrenament pesaven més que l'empenta de tota l' afecció que li demanava que intentés la gesta esportiva. L'esportista que mai no va assumir el paper d'ídol social, reivindicava els seus drets com a persona, amb les mateixes inquietuds que qualsevol altra. Encara que els mitjans de comunicació nacionals es van llançar en defensa del corredor i van dedicar els seus espais a destacar la seva grandesa humana i esportiva, d'altres mitjans estrangers no van optar per aquesta actitud. Així, el diari francès *L'Équipe* assenyalava en els seus titulars "Indurain s'échape" (Indurain s'escapa).

Abanderats de grups contraris

El concepte de dualitat d' afeccions és un dels més arrelats valors de la societat contemporània. En aquests casos els ídols esportius són els capdavanters d'aquests moviments socials i polítics (G. Chartier, 1991:135) i actuen segons els principis que regeixen en cada un dels grups. Per il·lustrar aquest cas ens desplacem a la fi dels anys vuitanta en què la Unió Soviètica començava a trossejar-se el cor en moviments d'esperit nacionalista. Durant aquest temps revolucionari d'idees previ al dels canvis geopolítics, es va assistir a una de les grans batalles en el camp dels escacs mundials. El màxim dominador, Anatoly Karpov, s'enfrontava al jove reptador Garry Kasparov.

No solament era una lluita d'homes sinó d'idees. Karpov, simpatitzant de la *Plana Mayor* del comandament soviètic representava el vell poder immobilista del socialisme soviètic. Kasparov representava l'esperit de rebel·lia i desig de canvi, la *Perestroika* (G. Kasparov, 1987). Durant el torneig per dirimir qui seria el Campió del Món al 1984, Kasparov va exigir que li retiressin de la seva mesa la bandera soviètica que tenia com indicativa del seu país, de la mateixa manera que Karpov. En la següent partida del campionat, Kasparov apareixia amb la bandera tricolor russa. Per evitar mals més grans de diplomàcia política, l'organització va suprimir les banderes en la següent partida. Cada un dels dos contendents tenia la seva pròpia tribu, la seva afecció que no solament l'apreciava pel seu estil de joc (que a propòsit, el de Kasparov era qualificat pels analistes com a modern i obert, en contrast amb el joc rígid i establert de Karpov).

Als Estats Units, on els valors s'ofereixen a cop de maquillatge i inversió publicitària, els exemples són encara més significatius. Com veurem, l'enfrontament entre dos ídols pot comportar així mateix la lluita americana entre dues grans corrents socials: el conservadurisme i la renovació. Per a això ens n'anirem al món del tennis, esport que comporta gran nombre de contradiccions formals. Abocat al remolí del super-professionalisme, el tennis d'alta competició ha contemplat mesurades tècniques d'avantguarda per afavorir l'espectacle: radar velocímetre per registrar la velocitat de la pilota en l'extracció, detector electrònic de bot de la pilota sobre el quadre d' extracció per dirimir si el bot es produeix dins o fora de l'àrea legal (a causa de la dificultat de la contemplació visual per l'enorme velocitat de la pilota), desenvolupament de noves superfícies artificials de joc per a espais coberts, etc. així i tot el tennis arrossega concepcions vuitcentistes del joc, com és l'obligatorietat de guardar silenci per part dels espectadors, o la necessitat, fins i tot fa uns anys, que el jugador vestís roba blanca. Aquest fenomen, denominat *Llei d'Evolució Imbricada* (A. Álvarez Villar, 1969:

93 i ss.) consisteix en "un desfasament entre la dimensió socioeconòmica d'una etapa històrica i la mentalitat corresponent".

Els colors en l'abillament van aparèixer de manera tímida i gradual i mantenien l'esperit de decència i pulcritud. Fins que a començaments dels noranta va irrompre en escena un jove americà anomenat André Agassi amb uns pantalons vaquers castigats per l'ús i tallats a tisores per sobre del genoll, i una enorme cabellera rossa. Per a súmmum dels puristes, el noi tenia talent per jugar. Això va suposar un enorme enrenou a les esferes espirituals del tennis. Molts el van veure com un desvergonyit gròller. D'altres simplement van somriure. Però els professionals de la publicitat s'hi van fixar com a encarnació dels nous temps, de l'esperit juvenil rebel i ambiciós. Com l'esperit contestatari davant les normes obsoletes. Agassi no solament representa ara una forma de jugar tennis potent i agressiva sinó que també és un líder de tota una generació de joves americans que viuen l'esperit de les *bogeries* que promociona la multinacional Pepsi-Cola, un dels seus patrocinadors. Aquestes companyies segurament estaven darrera el canvi d'imatge que va realitzar aquest jugador quan per al Torneig *Open* d'Austràlia del 1995 va aparèixer vestit de pirata amb mocador al cap i arracada a l'orella.

Enfront del jugador rebel se situa *Pete* Sampras, "prototip de noi americà de bona família, el sacrifici del qual porta al cim" (M. S. Ag. *El País*, 11 /2 /1995: 46). Sampras cuida a la perfecció tots els valors que Agassi sembla no estar disposat a aprendre. La seva imatge, vestuari i perruqueria corresponen als cànons clàssics de bellesa en el tennis. La seva pròpia estampa i figura ho enforteixen. L'agressivitat amb què copeja la pilota es converteix en educació i discreció a l'hora de formular una protesta formal a l'àrbitre per un bot dubtós. No se li veu fer broma amb el públic ni perdre la concentració. No s'anima massa ni s'enfonsa amb els errors. Comprèn que aquesta és la forma que té per guanyar, la que ha après i no fa excentricitats. Tots dos jugadors comparteixen valors en comú, atès que ells dos estan ajudant a que el món del tennis de l'alta competició adquireixi més grans nivells d'audiència, i per això l'ATP *(Association of Tennis Proffessionals)* fa servir la seva imatge per al benefici de la pròpia associació de jugadors professionals.

El cicle vital de lídol

Perquè un ídol rebi aquest recital d'adulacions, ha de aconseguir primer aquest estatus. Cal, en primer lloc, com hem assenyalat, aconseguir una gesta. L'origen de l'heroi i el superhome resideix en la proesa (W. Umminger, 1964). Si la gesta tingués lloc fora del territori, molt millor: així neixen els ídols.

La gesta com a origen

Abans de l'eclosió de l'esport espanyol d'alta competició dels anys vuitanta, i si exceptuem les figures del futbol, Espanya va viure del record de diverses gestes sense precedents que van tenir una sensacional repercussió en el desenvolupament de l'esport popular en els anys següents: van ser els triomfs d'en Francisco "Paquito" Fernández Ochoa a l'eslàlom dels Jocs Olímpics d'Hivern de Sapporo (el Japó) 1972 i els triomfs d'en Manuel "Manolo" Santana en el torneig de tennis obert de Roland Garros (al 1961 i 1964) i Wimbledon (1966), considerats els més importants del món sobre terra batuda i herba, respectivament. Ambdós van ser rebuts com a herois en el seu país i en la seva localitat. El campió olímpic Ochoa no va necessitar cap més èxit esportiu per mantenir la seva posició social de privilegi durant tota la vida. Santana va aconseguir d'altres èxits importants (Forest Hills, 1965, i es va coronar com el millor tennista aficionat del món en aquest any). Queda clara, de tota manera, la perpetuïtat dels èxits d'aquestes magnituds, com ja va cantar Píndaro en les seves odes Olímpiques (s. V. a.C.).

> "El vencedor la resta dels seus dies tindrà una benaurança amb gust de mels" (I, 96).

En aquesta mateixa adreça ens trobem el cas de l'atleta nord-americà de salt de longitud Bob Beamon, qui en els JJOO de Mèxic 1968 va aconseguir fer una salt més enllà de l'aparell de mesurament dels jutges, i va arribar als 8, 90 metres i va batre el rècord mundial en 55 centímetres (el rècord havia millorat en els trenta-dos anys anteriors solament 25 centímetres). Beamon, al mateix temps que assolia la gesta moria esportivament per convertir-se en un mite, en l'home volador. Encara que va seguir saltant mai no va arribar a aproximar-se ni el més mínim a aquesta marca que en un temps i espai va aconseguir. Com ens referia personalment amb gran humor: "aquest salt va canviar la meva vida. Va donar molt de què parlar. Tant que porto vint anys parlant del mateix per arreu del món" (1).

Com hem assenyalat anteriorment, el poble acull l'ídol esportiu de forma multitudinària i entusiasta. Actualment, els aeroports s'atapeeixen d'afeccionats que esperen rebre els campions. Els carrers es guarneixen per a desfilades d'aclamació, com si es tractés de l'acolliment a un exèrcit triomfador en la batalla. Les ciutats es posen als seus peus i s'inflen d'orgull i exhibeixen la filiació del campió com a fill d'aquest lloc. Trobem tradicions anàlogues a aquest tipus d'esdeveniments en els Antics Jocs Olímpics, que es celebraven al Santuari d'Olímpia. Hi ha evidències de diverses *polis* que van derrocar un tros del llenç de la muralla defensiva per preparar l'entrada del campió olímpic. Amb això se simbolitzava que la porta de la muralla era massa petita per al gloriós campió o *olimpionikos*, i que amb ell de tornada a casa, la ciutat no necessitava defenses (J. G. Tharrats, 1972: 16).

(1) Curs d'Estiu UCM, *El món olímpic*, El Escorial, 1989.

Ara com ara, en que les nacions manquen de muralles de pedra, el campió veu enderrocar-se un altre tipus de barreres per deixar-li el pas expedit. El cas significatiu d'això va ser la tornada a Brasil de la selecció nacional de futbol que va obtenir el Campionat del Món als Estats Units-1994. Els jugadors brasilers, en l'arribar a l'aeroport, van ser eximits de passar el control de la duana, i en conseqüència van obtenir carta blanca per introduir lliurement tot tipus d'electrodomèstics i components electrònics comprats als Estats Units. Els murs continuen caient al pas del campió.

Hem de considerar que si la gesta realitzada no és el suficientment important per mantenir-se en el temps, l'ídol d'avui pot ser oblidat demà i substituït pel següent. El paper dels mitjans de comunicació és fonamental, cada dia alcen ídols socials, més ambànims comercials que estrictament informatius. Per tant, en esports on l'atleta està sotmès a un règim intens de pràctiques competitives, cal que durant el cicle anual el jugador-ídol mantingui un nivell superior a la mitjana del seu equip, encara que no sigui de rendiment efectiu i objectiu, si més no, d'imatge cap a la massa social. La pròpia comunitat s'encarregarà de mantenir-lo en el seu estatus d'*intocable* o de *vaca sagrada*.

En els esports individuals, els grans esportistes s'organitzen la temporada en correspondència amb els seus objectius, i esculllen els esdeveniments que més els interessin per mantenir i incrementar el seu poder esportiu social i econòmic. Aquest règim vital dels grans campions que acomoden els seus recorreguts entre l'ampli espectre de festivals era també comú per als esportistes de l'antiga Grècia (F. García Romero, 1992: 155).

Una trajectòria exemplar

Per tant, la trajectòria desenvolupada per l'ídol al llarg de la seva carrera esportiva va marcant el manteniment del seu estatus o la seva pèrdua per la decadència dels valors que el mantenien en aquesta posició.

Són pocs els casos en què podem trobar un personatge que hagi protagonitzat un cicle vital complet associat a la figura de l'ídol, des de la seva aparició en escena fins la seva retirada. L'exemple més clar a Espanya, des dels anys vuitanta, d'un cicle vital d'ídol desenvolupat de manera anàloga a la seva pròpia carrera esportiva és el del futbolista Emilio Butragueño. Hem comentat anteriorment que el naixement de l'ídol sorgeix d'un esdeveniment extraordinari.

Així va succeir als Campionats del Món de Futbol de Mèxic-1986. Allà, en el partit que enfrontava a les seleccions d'Espanya i Dinamarca per la classificació als quarts de final el jove davanter madrileny Emilio Butragueño aconseguia, en un partit memorable, quatre gols, i va acabar l'esmentat enfrontament amb la victòria espanyola per cinc a un. Aquesta mateixa nit a més de cinc mil quilòmetres de distància i escassament a tres quilòmetres del camp de joc del seu equip, el Reial Madrid, milers d'afeccionats es manifestaven a la font de la Cibeles amb banderes espanyoles cridant. Oa, oa, oa, Buitre a la Moncloa! Butragueño, davanter d'escassa talla, gran talent i aspecte infantil reflecteix l'estructura matriarcal de l' equip de futbol (Verdú, 1980: 32) en la qual existeix una degradació de la concepció femenina des de la visió domèstica i protectora de la "mare" que ocupa la porteria, fins la davantera, qualificada de "parvulari sagrat" (p. 111).

L'evolució de Butragueño ha estat modèlica i podem utilitzar-la com a propotip d'ídol de la tribu. Després d'ascendir a l' equip titular del Reial Madrid, capitanejant un grup de joves promeses que la premsa va denominar "La Quinta del Buitre" (formada pel propi Butragueño, Michel, Martín Vázquez, Pardeza i Sanchís) es va constituir com la figura d'un equip carregat d'estrelles. Era la imatge de l'home fet a ell mateix (J. M. Brohm, 1978, 27). Butragueño va ser, durant gairebé una dècada, exemple a seguir com a futbolista i persona i per això la seva posició social i acceptació popular s'ha assentat amb el temps. "El Buitre" era admirat per les seves diableries en el camp de joc, i responia a la tribu no solament amb els seus gols, sinó que col·laborava en tot tipus d'empreses humanitàries, socials i benèfiques.

La pròpia exigència de la competició retira també els grans campions. L'ocàs esportiu de l'ídol, succeït durant la temporada 1994/5, es va tenyir amb tints èpics. L'arribada al primer equip d'una nova estrella, el jovenet jugador de 17 anys Raúl, també procedent de l' equip filial, va relegar a Butragueño al banc. La mort mitjançant sacrifici (Verdú, 1980: 23) s'havia consumat. La grada corejava el nom d'en Raúl, va xiular les fallades de Butragueño en les poques ocasions en què va saltar al camp. La imatge de nen indefens tornava a aparèixer, aquesta vegada per lamentar la seva situació i anunciar la seva marxa. Preguntat sobre la seva nova situació, responia amb l'amarga desesperació d'un nen al qual no el deixen jugar. L'ídol és incombustible fins la seva mort. Pot necessitar el descans del guerrer, però no pot "estar en aturament", ni romandre a l'ombra d'un altre emergent, perquè tot el poder i prestigi adquirit es perdrà. Com líder, va comprendre que era l'hora del relleu. Com a guerrer de l'esport, sabia que això significava o el retir o l' exili. Malgrat l'oferta de l'equip rival dominador dels últims anys, el FC Barcelona i el seu entrenador l'holandès Johan Cruyff per formar part de les seves files, Butragueño afirma que no jugarà amb cap més equip espanyol després d'haver vestit 13 anys la samarreta blanca. Ni ell mateix ni la seva tribu perdonarien aquest acte d'alta traïció.

L'ídol ja no només és un jugador de futbol, un esportista especialitzat en ficar la pilota a la porteria contrària, sinó que és un símbol d'una congregació. Butragueño ho va expressar amb aquestes paraules: "saber anar-se'n és tan important com saber arribar" (figura 2.5.). Butragueño va optar per l'autoexili acceptant fitxar per un equip mexicà, va tornar al país que el va veure consagrar-se en el futbol mundial. Indubtablement, les condicions físiques del futbolista ja no assoleixen el nivell gaudit a l'edat de vint anys. Per això, les possibilitats de seguir

rendint a gran nivell passaven per militar en un altre campionat on el nivell de competitivitat no fos tan exigent, i on l'esforç físic no prevalgui tant com el virtuosisme o la tècnica (alguna cosa inviable a Anglaterra o Alemanya). A Mèxic, el *Buitre* podria tornar a volar.

Però anteriorment a la seva marxa, l'ídol ha de viure el ritual del comiat, el reconeixement de tots els estaments (la tribu, els directius, les institucions) al servei realitzat per l'home a la societat. Durant el partit homenatge els sentiments negatius de *thanatos* mantinguts pel poble cap al jugador en el període d'ocàs es converteixen en l'eros immortal que acompanyarà la memòria col·lectiva de la tribu per sempre. L'ídol social no mor quan penja les botes. Durant l'estiu de 1995 i abans que Butragueño hagués decidit el lloc de retir esportiu, el president del Reial Madrid, Ramón Mendoza va demanar al jugador quedar-se a l'equip davant la marxa d'altres jugadors. Sens dubte desconeixia el moment del cicle vital en què es trobava l'ídol: La marxa en el moment just. De no haver-ho fet, segurament les conseqüències haurien estat pitjors, en tornar fora d'hora a l'espai sagrat (M .Sahlins, 1988; 125) amb la qual cosa fàcilment s'hagués trobat amb la fatalitat. Malgrat tot, el mite no va morir mai, doncs després d'anys de retir al *desert de la meditació* en els nostres dies, estudiar un postgrau MBA a Los Ángeles), reapareix a Espanya preparat per seguir liderant equips humans: La revista Magazine El Mundo no va titubejar en la seva portada: Butragueño for President (31/10/99).

Hi ha d'altres factors que donen fi a la trajectòria competitiva d'un ídol, a més a més, de la retirada per edat. Les lesions poden forçar a l'abandonament de la pràctica esportiva quan l'ídol es troba en plenitud de condicions físiques. Casos d'això han estat el jugador d'handbol Cecilio Alonso o el bicampió del món de motociclisme, Ricardo Tormo, qui va sofrir un gravíssim accident quan provava una de les motos de carreres en un parc industrial de Barcelona. Aquests exemples demostren el nivell de carisma social dels esportistes quan la seva comunitat s'aboca amb ells per demostrar-li la seva adhesió en tots els actes d'homenatge. Quan el 1999 Tormo va morir víctima de la Leucemia, la Generalitat Valenciana va aprovar homenatjar-lo posant el seu nom al finalitzat Circuit de Velocitat situat a Cheste.

L'àngel caigut

El segon model de desaparició de l'ídol succeeix a causa de la degradació dels valors que l'havien encimbellat. Com a punt de referència per a una comunitat d' afeccionats, o vaixell insígnia d'un equip, la seva desvinculació al grup que dóna suport o als valors que el van encimbellar suposa la pèrdua, gairebé automàtica de la condició adquirida.

Cap afecció oblida, i difícilment perdona, que el *jugador estrella* de l' equip passi a ocupar una plaça en un altre equip de la mateixa categoria quan es troba encara en plenitud de facultats. La tornada a l'estadi de l'antic equip se celebra amb tot tipus de xiulets, insults (sobretot "pesseter, pesseter" en al·lusió a una millor oferta econòmica realitzada pel nou club) que es repeteixen cada vegada que el jugador participa activament una jugada o realitza una tècnica amb la pilota. Un cas molt significatiu entre les dècades vuitanta-noranta va ser la figura de l'alemany Bernard Schuster, qui va formar part dels equips de futbol Barcelona, Real Madrid i Atlético de Madrid, passant per equips i seguidors completament enfrentats. Els qui un any l'ovacionen, al següent el xiulen i increpen.

Considerem una variant en aquest cas, en la qual un jugador reverenciat i benvolgut pel seu públic, en el declivi de la seva carrera esportiva o retirat de l'equip per sacrifici, passa a formar part de la disciplina d'un altre equip, normalment de més petita entitat. En aquest cas l'antic ídol no revesteix el *perill d'enemic*. El retorn al camp que el va veure triomfar, l'aparició davant els seguidors de tota la seva vida, i l'enfrontament amb el seu antic equip es tenyeixen d'emocions afectives. L'afecció recupera momentàniament, la vivència dels millors temps del jugador i ho festeja. Aquesta situació succeeix també quan el jugador ni tan sols forma part de l'equip titular. El porter Andoni Cedrún va tornar a l'estadi de La Romareda, del FC Zaragoza amb la samarreta del modest equip de Logronyo en la temporada 1995/6. Aquest jugador, que va obtenir amb el club aragonès una Copa de S.M. El Rei (1994) i un títol continental, la Recopa d'Europa (1995), va saltar al camp per efectuar l'escalfament però va romandre al banc com a suplent durant el partit. En el seu transcurs, es va erigir momentàniament en el seu únic protagonista. L'afecció va voler reconèixer-li la seva llarga trajectòria defensant els seus colors i l'admiració sempiterna cap a la seva vàlua. Tot el camp es va estremir amb els crits a l'unísson de "Andoni, Andoni" enmig del partit. El jugador, des de la banqueta dels suplents, saludava el públic reconeixent aquest gest.

Sense sortir d'aquest apartat de la degradació de valors de l'ídol, observem així mateix còm les actituds vitals de qui va estar considerat com un ídol per a un grup o col·lectiu poden degenerar en models que l'allunyin de la seva condició anterior. Policarpo *Poli* Díaz, El *Potro de Vallecas* pertany a una humil família del popular barri madrileny de Vallecas. Des de molt jove va practicar la boxa i de la mà del mànager Enrique Sarasola va obtenir el Campionat d'Europa davant el seu públic que abarrotava el Palau d'Esports de Madrid. *Poli* es va convertir en l'ídol del barri i orgull madrileny, l'home màquina (Laguillaume: 1978, 42), un jove nascut del no-res que amb esforç i dedicació havia aconseguit la glòria i regalat una nova casa a la seva mare com primer acte d'agraïment a la seva família.

Però la derrota soferta contra el boxejador americà Whitaker en l'assalt al Campionat del Món el va sumir a una crisi personal. La seva conducta social es va tornar agressiva i violent, es van registrar diverses denúncies contra ell per incidents i baralles. Poli Díaz no va controlar el procés d'inversió

social que va sofrir de forma tan efímera, d'un jove sense recursos a un ídol milionari. Era la imatge de l'àngel caigut dominat per l'adulació, inconscient dels riscs que comportaven els excessos i incapaç d'afrontar a les exigències que el seu nou estatus requeria. La seva carrera esportiva va descriure una trajectòria característica en l'ambient de la boxa: ràpida ascensió econòmica des de molt jove, caràcter punitiu de l'esport, relació de dependència amb el mànager i irresponsables dispendis porten a un declivi econòmic encara més ràpid (K. Weinberg i H. Arond, 1976: 220).

Durántez (1977: 187) ens recorda al poeta Píndaro per assenyalar les falses vanaglòries en què pot caure un campió, i de les que ha de cuidar-se:

> "A tu campió d'Olimpia.
> El que conservar sàpiga la seva riquesa.
> I la glòria afegir als seus copiosos béns, que no pretengui mai no ser un déu"
> (Olímpiques, V, 20).

El boxejador va anar perdent nivell de popularitat i admiració, i lamentablement va començar a ser objecte de notícia, no pel seu èxit esportiu, sino a través d'un disturbi o fet violent. La relació impulsiva de l'eros per part de la societat cap al jove no deriva a l'antagonista del *thanatos* sinó que s'esfuma en la memòria col·lectiva des de la comprensió a la llàstima.

Quan l'ídol esportiu no és el fruit d'un resultat esporàdic sinó d'una llarga trajectòria, i la seva imatge s'ha convertit en un autèntic símbol d'una comunitat, el seu estatus roman encara que la seva conducta s'allunyi de ser exemplificant i model. L'exemple més significatiu d'aquesta singular pulsió positiva cap a l'ídol ha estat el cas del jugador de futbol argentí Diego Armando Maradona. Campió del Món amb el seu país al 1986 i Subcampió al 1990, va militar en les lligues argentina, espanyola i italiana amb enorme èxit, i va ser qualificat com el millor jugador de la dècada dels vuitanta, i va entrar a formar part de l'*Olimp dels Deus del Futbol*, al costat de Di Stéfano, Pelé i Cruyff. Després d'haver aconseguit enorme quantitat de triomfs i distincions, una crisi personal va afectar al seu rendiment esportiu. El 1991 va ser detingut i arrestat a Argentina per possessió de cocaïna; aquest fet va significar un escàndol nacional. Malgrat tot, Maradona es va rehabilitar per formar part del seu equip nacional als Campionats del Món 1994 dels Estats Units, on després d'un inici fulgurant, va ser sorprès en un control anti-dopatge i sancionat. Les seves diverses temptatives d'abandonar el futbol es van veure truncades pel desig de tornar a jugar. I allà on va, i cada vegada que tornava a vestir el vestit de futbolista, despertava l'interès de tota la nació que el segueix contemplant com un mite vivent: mostra d'això va ser l'acte protocol·lari en què Maradona va ser designat i guardonat com el millor esportista argentí del segle XX.

Mort i reencarnació. Els fasts

Quan un ídol desapareix de manera traumàtica, sobtada, la societat es commou i convulsa. La veneració mortuòria als herois ha estat un procés antropològic d'enorme extensió W. Umminger, 1964: 31). La pèrdua d'aquest personatge contribueix a investir-hi d'atributs sobrenaturals. La mort d'en Fernando Martín, estrella de l'equip de bàsquet del Reial Madrid i de la Selecció Espanyola com a conseqüència d'un accident de tràfic quan es dirigia a un entrenament en la tardor de 1989 va suposar un dur cop per a l'esport espanyol. El dia de la vetlla, els instituts d'Ensenyament Mitjà de Madrid van registrar un considerable nivell d'absentisme escolar. Els joves van acudir en massa a acomiadar a un dels seus ídols.

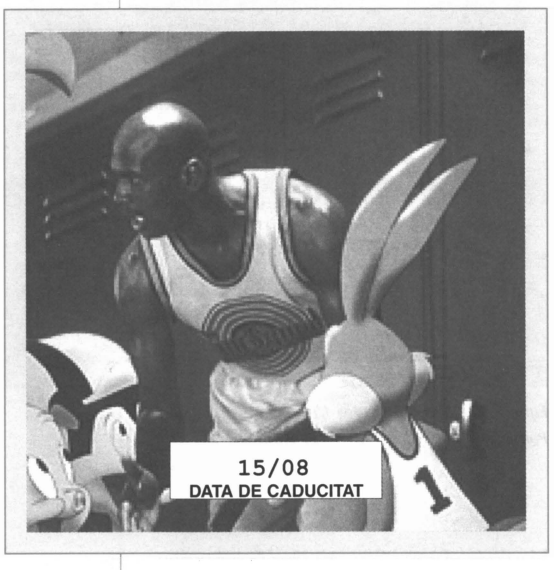
La institució del partit o torneig "Memorial" amb el nom del difunt és un ritual repetit en aquestes ocasions, i en ell hi trobem paral·lelismes històrics amb l'homenatge en honor de el difunt Patroclo com narra la Ilíada en el seu cant XXIII, on els seus companys li van dedicar una carrera a la platja. Si l'ídol és reconegut no solament per la tribu esportiva sino pel propi Estat, s'hi traslladen els homenatges funeraris. Així Fernando

Equip del Rayo Vallecano. L'acompanyan, ajupit, Poli Díaz, i per sobre d'ell, Queche Muñoz.

Martín és el nom d'un complex poliesportiu al municipi de Madrid i en un altre de la província, Fuenlabrada.

Una mort que va esquinçar el sentiment de tot un poble va ser la succeïda durant la carrera de Fórmula -1 en el circuit d'Imola (Itàlia) valedor per al Campionat del Món 1994. El líder de la carrera i tricampió del Món, el brasiler Ayrton Senna da Silva perdia el control del seu bòlid en una corba a tres-cents quilòmetres per hora, estavellant-se contra el mur de protecció. L'ídol brasiler moria instantàniament com a conseqüència de l'impacte. El funeral es va convertir en una de les més multitudinàries manifestacions que se'n recorden al país. Les mostres d'homenatge pòstum es van succeir en tots els terrenys, tan esportius com socials i polítics. Una de les més emotives va succeir durant el Campionat del Món de Futbol celebrada mesos després als Estats Units. Els jugadors de l'equip brasiler, una vegada acabada la Gran Final i assolit el campionat, durant la volta d'honor al camp, van exhibir una pancarta en memòria de l'ídol mort. Brasil és un país on l'esport es viu amb especial passió per part de l'afecció o *torçida* i on la figura de l'ídol esportiu es consolida com una de les més populars del país. La mort, una vegada més, converteix l'ídol en mite mitjançant la idealització del personatge amb qualitats extraordinàries i que expressa els sentiments de la col·lectivitat (Larousse: 1992).

Només un ídol com Michael Jordan pot introduir-se en el món dels dibuixos animats de la Warner Bros i extendre's pel globus (foto extreta de la tapa d'un iogurt).

Un ritual per homenatjar al jugador ídol (ja sigui mort o retirat) consisteix a eliminar el número de la samarreta del de l'esmentat jugador de l'alineació de l'equip. Així, cap més jugador en el futur portarà la samarreta amb el número de l'ídol local. El Reial Madrid va retirar, amb el permís de l'autoritat esportiva, el número 10 que pertanyia al mort en Fernando Martín. Als Estats Units, la figura de l'ídol assoleix nivells sacralitzats. Per això, aquesta pràctica es fa sense necessitat que succeeixi la mort física. Quan el jugador que ha marcat una època en l' equip es retira de la competició, el seu equip retira la samarreta amb el seu número i l'hissa fins el sostre del pavelló.

Nosaltres considerem aquest tipus d'homenatge com una cerimònia que abasta uns certs rituals relacionats entre si per executar actes religiosos (C. Martínez i M. Ojeda, 1989: 182). Dins de la perspectiva émica (interna de la pròpia col·lectivitat) del club, s'està elevant als altars esportius a la figura exemplificant del seu jugador retirat. És un símbol de perpetuació, indicant que l'esperit d'aquest jugador flotarà sempre sobre l' equip a manera de tòtem protector. El ritu de l'hissat de la samarreta és acompanyat pels sons de l'himne americà, com si el propi Estat, mitjançant la seva representació popular, legitimés aquesta actuació.

Quan una de les més grans estrelles de la història del bàsquet mundial, Michael Jordan, va anunciar la seva retirada al seu entrenador del *Chicago Bulls*, el seu equip li va tributar un gran homenatge, va penjar la seva samarreta amb el número 23 i va col·locar una estàtua del jugador a la porta del pavelló. Ja existien casos en els Antics Jocs Panhelénicos celebrats a Olímpia, on els campions olímpics posseïen un passeig amb les seves estàtues (W. Sweet, 1987: 240) tal i com ho recull Pausanias en la seva *Descripció de Grècia* (6.1.) al segle II.

Un any i mig després, avorrit de jugar en lligues més petites de beisbol i pressionat per una vaga de jugadors d'aquest esport, Jordan va decidir tornar a l'esport de la cistella, i ho va fer provisionalment amb el número 45. Era la reencarnació d'un déu. Larry Bird, una altra gran estrella del bàsquet, va dir d'ell "Jordan és Déu vestit de Michael Jordan". Quan es va anunciar la seva tornada a les pistes, les accions de les seves empreses patrocinadores, com *Coca Cola* i *Nike* van revestir una considerable pujada en el mercat borsari de Wall Street. Els seus antics companys esperaven, ansiosos, la providencial mà que aconseguís l' encistellada decisiva a l'últim segon, a l'home que posava la diferència. El preu que havien de pagar els aprenents de l'equip suposaria novament resignar-se a la tirania imposada per l'estrella de l'equip i la jerarquització pròpia de l'horitzó central: els tocarà portar l'equipatge de l'ídol per tots els aeroports d'Amèrica i fer tot el seu treball esportiu al servei de l'estrella.

Al Madison Square Garden de Nova York, pavelló multiusos més carismàtic dels Estats Units, pengen diverses samarretes de jugadors de diversos esports que utilitzen aquesta pista, com l'hoquei sobre gel i el bàsquet. I d'allà penja l'única samarreta de dona que recorda a la tennista Martina Navratilova, la jugadora més llorejada de la història i defensora dels drets de la dona. Martina, que reconeixia públicament el seu lesbianisme i advocava per la llibertat sexual, està considerada com un mite de l'esport femení mundial. La ciutat de Nova York, símbol de l'avantguarda i la llibertat, no podia deixar de banda a un heroi amb origen humil (Verdú, V.: 1980; 15) arribada de l'exili darrera el teló d'acer, com era la Txecoslovàquia natal, i acolliment per la Gran Manzana.

Ídols en edat prematura

En l'esport femení espanyol on a penes ha existit tradició d'atletes d'alta competició, han començat a aparèixer els primers ídols com són les tennistes Arancha Sánchez Vicario o Conchita Martínez. Aquestes jugadores, de la mateixa manera que d'altres procedents de diversos països, participen d'una modalitat esportiva en la qual s'aconsegueix el màxim rendiment en plena adolescència, i on les jugadores entren al circuit professional amb tot just catorze anys (edat mínima permesa per l'Associació de Jugadores Professionals de Tennis –WPTA–).

El llançament que sofreixen aquestes adolescents a un món completament professional i exigent ha produït casos traumàtics gravíssims, on a l'alienació personal (Brohm, 1971: 18) de la jugadora s'afegeixen les pressions encaminades cap a l'obtenció del seu màxim rendiment. La seva bona part prové dels seus pares els qui tracten d'explotar al màxim a la gallina dels ous d'or, com assenyala l'Inmaculada Puig, del FIT Sport, en indicar que "molts nens no poden suportar la violència-física i psicològica-dels seus pares i perden la il·lusió...

No es tracta simplement de guanyar un partit, sino de rentar totes les seves frustracions, els seus problemes laborals, els seus desenganys, i de posar en el nen tota la seva projecció" (*El País*, 26 /9 /94: 57).

Víctima d'això va ser l'americana Jennifer Capriati, professional des dels 14 anys i retirada com a multimilionària als divuit, on és detinguda en una joieria per robar un anell d'or, i poc després, per possessió de marihuana. Als tretze anys ja tenia un contracte de cinc milions de dòlars, i davant l'ambició dels pares, la tennista es va rebel·lar enyorant ser una noia normal. Situació semblant de tracte exigent paternal va ser el sofert

per la francesa Mary Pierce, qui era castigada i agredida quan no aconseguia el triomf en el torneig de tennis. L'Associació va prohibir l'entrada al pare als torneigs en què participés aquesta tennista.

Els casos de les tennistes espanyoles, venturosament, no han revestit aquests caires dramàtics. Els pares d'ambdues tennistes espanyoles entren al rol esportiu com els protectors de l'ídol, i assumeixen la seva incompleta formació. En el cas d'Arancha Sánchez, especialment la seva mare Marisa Vicario ha trobat un lloc de reconeixement en el món del tennis mundial, acompanyant a la campiona durant els torneigs del circuit des que la tennista era adolescent. La seva imatge no solament apareix a flashos d'imatges de televisió com a espectadora del partit, sinó que es reclama la seva presència en programes de televisió per ser entrevistada al costat de la tennista, i manifestar la comprensió i suport total cap al seu plançó (Antonelli, 1982: 302). Mentre que en l'aspecte social l'ídol apareixia com *una nena entre cotons*, en l'àmbit personal el coneixement compartit de la realitat per tots dos membres permet el desenvolupament de la carrera esportiva i humana de la jove. A nivell esportiu, Arancha Sánchez Vicario ha trobat el reconeixement dels seguidors no solament pels seus èxits esportius internacionals, sinó per les pautes de conducta mostrades durant l'execució de les seves activitats. La seva personalitat extravertida, la fortalesa mental demostrada per remuntar resultats adversos, ha connectat amb el tòpic de la "fúria espanyola".

En altres esports, la situació social en què es desenvolupen els esportistes és molt més dramàtica. La competició de gimnàstica (tant rítmica com artística) exigeix durs entrenaments des d'edats prematures, anteriors als deu anys. De l'aprenentatge a l'escola esportiva es passa a l'especialització i als equips d'alt rendiment. Les nenes, davant l'entusiame dels pares per veure un plançó coronat amb els llorers, s'aboquen en una dinàmica on el rendiment físic prima per sobre dels altres objectius. Ni els pares ni les joves esportistes són conscients del sofriment i perjudicis que comportarà l'assolir la posició d'ídol. Aquesta circumstància va ser definida en el títol del treball de Loles Vives com "*quan sigui més gran vol ser atleta.... però encara no sap el que li espera*" (L. León, 1989: 110-121). En l'article denunciava els problemes metabòlics i fisiològics de les joves gimnastes. L'equip nacional espanyol de gimnàstica rítmica va obtenir la medalla d'or per equips als Jocs Olímpics d'Atlanta-1996. La perfecció tècnica dels seus gests, la sincronització dels moviments i les llàgrimes vessades en l'escoltar l'himne nacional des del més alt del podi van ser àmpliament difoses per tot el món. Naixia una generació d'ídols esportius d'escassa talla, més petit pes i fràgil figura. Adolescents que sens dubte promouran un enorme desenvolupament d'aquest esport a Espanya. Milers de nenes tractaran de seguir els seus passos i milers de pares somniaran amb emocionar-se amb els triomfs de les campiones.

Van ser, malgrat tot, les denúncies públiques efectuades per Maria Pardo, gimnasta que va deixar l'equip un mes abans dels Jocs, les que van originar una autèntica revolució per la transcendència que van tenir. La seva frase pronunciada a la seva mare "¿Què vols, una filla o una medalla?" ens proporciona una idea de la situació. El seu diari evidenciava la tremenda duresa de la vida d'aquestes persones, portadores del "tret d'ansietat competitiva" (R. Martens, 1986).

Sens dubte, d'altres joves van quedar també en el camí de l'èxit, prenent la porta de l'abandonament, per avorriment, pressió excessiva, duresa de la competició i crítiques dels entrenadors (J. F. Marcos, 1996; 64 seguint a D. Gould, i T. Horn, 1984).

El Consell Superior d'Esports, després de l'escàndol suscitat, va comprendre que l'Estat havia de millorar la situació social de les adolescents per afavorir la seva plena integració a la societat (Art. 2.1. Carta Internacional E. F. i Esports de la UNESCO, 1978). Al 1997, es desarticula la infraestructura d'aïllament (*guetto*) de l' equip nacional i desmuntant el sistema de vida, en considerar-se que les gimnastes són també esportistes i han de romandre en els centres especialitzats per a la població d'alt rendiment al costat de la resta de la població atleta. Així es tracta de salvar o frenar l'enorme perjudici personal que comporta l'estatus d'ídol en una edat en què la persona no ha assolit la seva maduresa. Així mateix, el règim d'entrenaments i dietes, units a l'estrès competitiu, produeixen alteracions metabòliques importants, com són el retard i desajust de la menstruació, anorèxia i bulímia, atacs de pànic, depressió i alteracions gastrointestinals (J. F. Marcos Becerro, 1996: 64).

L'status d'ídol: pautes de comportament

Com hem contemplat en els anteriors exemples, l'aconseguir una gesta prodigiosa atorga a l'esportista o a l'equip en la seva totalitat el rang d'heroi. El jugador que aconsegueix el gol del campionat forma part de l'equip guanyador i encara que pugui distingir-se un més gran nivell d'admiració cap a ell, és el propi equip l'acollit com a heroi. Però és evident que l'heroi ha de transmetre uns valors que combreguin amb la seva tribu per ser considerat un ídol.

Evidentment aquí hem de marcar diferències entre els esports individuals en els quals l'únic que interpreta l'actuació esportiva és el propi individu, i els esports col·lectius en els quals l'ídol està vinculat a un grup de jugadors, a un equip. En el primer cas hi ha una tendència a la focalització d'aquest esportista que actua en solitari o contra altres adversaris. Malgrat tot, l'ídol del nostre temps, conscient de la importància que tenen les persones que l' envolten i li donen suport, sempre manifesta el seu treball com una tasca d'equip, i aproxima la seva experiència a la d'un esport col·lectiu.

Considerem que les pautes de conducta de l'ídol segueixen cinc principis:

1. *Motivació col·lectiva*: cobreix una sèrie d'estratègies que mantenen l'ídol dintre del seu grup esportiu en un ambient de conformitat.
2. *Motivació social*: Els ídols fan activitats humanitàries.

3 *Motivació econòmica*: basada en l'explotació dels seus propis recursos esportius.
4 *Motivació ciutadana*: compliment de les obligacions ciutadanes de la manera menys perjudicial per a la seva carrera.
5 *Motivacions personals*: aprofunditzarem en els costums de tipus sexual.

Exalçament de l'esperit d'equip

Miguel Indurain no deixava de manifestar un sol dia la seva gratitud cap als companys d'equip durant les carreres per etapes, encara que l'esforç individual propi sigui el que posa les diferències conforme amb els rivals. I així mateix, en una prova celebrada en solitari com va ser l'establiment del *rècord* mundial de l'hora al velòdrom de Bordeus al 1994, Indurain es treia mèrit personal per repartir-ho amb les persones que van formar el seu equip tècnic (metge, preparador, massatgista, etc.). L'afalac a l'equip no és més que la resposta a l'àmbit cognitiu del propi corredor, coneixedor de la immensa avantatge que li reporta tenir a la seva prescripció a un professional per a cada una de les seves necessitats en nom de l'obtenció del màxim rendiment esportiu. L'heroi de l'eficiència (L.Mumford, 1950, 264) emcimbella els valors de la seva societat i per això la solidaritat i l'esperit són factors essencials.

Aquest complet equip de professionals que configura una estructura ens indueix a pensar com l'esport, component del patrimoni cultural, també es desenvolupa com un mecanisme d'adaptació en el qual les estructures tecno-econòmiques avançades permeten produir canvis i millores significatives que condueixen als éssers més adaptats a ocupar posicions encara més avantatjoses.

La categoria de l'ídol es desenvolupa segons el propi coneixement que l'esportista tingui de la seva condició adquirida, atès que aquesta pròpia percepció el possibilita comportar-se segons el que s'espera d'ell. Un ídol no solament ha de ser-ho, sinó també semblar-ho, saber el que això significa. Complint amb el paper, l'ídol pot perpetuar-se així mateix com un mite, o una llegenda esportiva. Qui és coneixedor dels valors culturals que personifica pot conèixer el seu camí a seguir. Això no implica el fet que sigui acceptat per tota la comunitat, la qual sens dubte pot estar dividida en una dualitat d'afeccions o segregada a múltiples grups.

Hem vist còm feines fonamentals de l'ídol són les d' emparar el seu equip, homenatjar els companys, i respectar als seus rivals. El tarannà humà benefactor es manifesta així mateix en el suport al poble més necessitat I torna a la tribu l'energia que ell mateix rep, com si fos un acte de compensació.

Activitats i compromisos socials

Per això no ens estranya trobar a famosos esportistes a hospitals visitant a adolescents i joves per incrementar el seu estat anímic, com va ser la multitudinària visita de jugadors de bàsquet a la jove Irene Villa, afectada amb l'amputació d'ambdues cames després d'un atemptat terrorista de l'ETA. També els joves poden rebre un homenatge per part dels seus ídols en el propi camp de joc, com el del nen Diego Montes en el partit Sevilla-Real Societat del 24 /11 /1991 després d'un atemptat terrorista a Bilbao, i reconèixer el petit futbolista ser seguidor del Sevilla. En els últims anys s'han reproduït les escenes de suport social per part dels esportistes professionals als damnificats en diverses fatalitats.

Els ídols del tennis esmentats, Agassi i Sampras, més enllà del seu enfrontament esportiu, compleixen com a herois fora de la pista i donen suport a ambdues associacions i programes d'ajuda a poblacions necessitades. Aquestes conductes augmenten el valor emocional de la relació dels afeccionats i *fans* cap als jugadors, a més a més, d'aconseguir l'admiració per part de grups que no estan necessàriament vinculats al món del tennis o de l'esport en general, amb la qual cosa millora la percepció i el coneixement general que la pròpia societat té dels esportistes.

Guanys i compromisos econòmics

En l'actual conjuntura econòmica de l'esport espectacle, els grans ídols gaudeixen de contractes milionaris no solament amb els seus clubs i equips, sinó també amb els seus patrocinadors o *sponsors* comercials. El ciclista espanyol Indurain va rebutjar una oferta que superava els mil milions de pessetes per continuar la seva activitat durant l'any 1996. Vint-i-cinc milions de dòlars és la fitxa del jugador Michael Jordan durant la temporada 1996/7, al que hauran de sumar-se les primes i contractes de patrocinadors, com la marca de roba esportiva Nike (que superaven els 5.000 milions de pessetes a l'any). L'ídol esportiu, que obté bosses tan grans per la seva imatge com pel seu rendiment físic, està obligat a atendre les responsabilitats particulars amb els seus patrocinadors individuals mitjançant l'ús exclusiu de les seves robes en les competicions i d'altres activitats, com fer anuncis publicitaris exhibint la qualitat i resistència d'unes sabatilles.

Malgrat tot, l'esportista a l'hora de representar al país, ha d'acollir-se a la disciplina de la Federació o Comitè Olímpic Nacional. No és estrany que ens trobem amb interessos contraposats entre l'ídol i l'organisme esportiu. Aquestes entitats utilitzen així mateix la seva posició d' òrgans oficials de representació nacional per obtenir recursos económicos mitjançant els ingressos procedents d'empreses que vinculen la seva marca a l'esport. D'aquí es deriven contractes de material i equipament oficial dels equips nacionals.

La posició de l'ídol es converteix en fràgil i vulnerable. Com a personatge model i punt de referència, no pot anteposar el seu interès personal per sobre del bé nacional, si no vol ser desterrat i veure descendida la seva posició social. I com treballador, tampoc no pot atemptar contra els compromisos contractuals amb el seu/s patrocinador/s que el manté/nen econòmicament en posició de luxe. Per tant, les diferents parts coneixen la magnitud de problema i tracten de buscar les solucions més positives per a l'interès nacional sense perjudicar a les empreses involucrades.

Aquest conflicte empresa-Estat es va plantejar a manera de debat nacional als Estats Units prèviament a la celebració dels Jocs Olímpics de Barcelona-92. L'equip de bàsquet, al qual ens hem referit anteriorment va venir a participar gairebé de franc, sense cobrar, durant el període de vacances de l'estiu. Però la seva estrella Michael Jordan no estava disposat a sortir a recollir la medalla d'or olímpica amb el xandall oficial de l' equip nacional ja que lluïa publicitat d'una empresa competència d'un dels seus patrocinadors.

En aquests moments els patrocinadors són els veritables padrins de l'esport que imposen els seus criteris i interessos (Roca, 1987: 160). Michael Jordan, que ja donava per fet abans del viatge la consecució del títol va deixar clar que si la Federació no solucionava el problema, ell no anava a participar. Per sobre de la medalla d'or per al seu país estava el seu patró. El dilema es va solucionar col·locant-se, durant la cerimònia de lliurament de medalles, una gran bandera americana sobre el seu pit a manera de capa que tapava el logotips de la marca. Al final, el país quedava per sobre del dòlar.

Compliment amb la Pàtria

L'ídol esportiu pot trobar-se, enmig de la seva carrera esportiva, amb una obligació inexcusable, com és la prestació del servei militar o civil substitutori. Alguns jugadors aconsegueixen un enorme prestigi social molt joves, abans de ser cridats a files. Els esportistes acollits a plans d'entrenament i competició dependents de l'Estat espanyol poden gaudir de pròrrogues de cinquena classe per a la incorporació a aquests serveis, a causa de la realització de treballs d'interès nacional.

La tradició ens assenyala com els esportistes professionals acudeixen a crida de l'Exèrcit de manera notable. El ritual de la Jura de Bandera es converteix en un esdeveniment cobert per nombrosos mitjans informatius. El recluta passa a ser militar, l'esportista compleix amb la Pàtria. En uns temps en què l'Estat es troba amb problemes per cobrir el contingent militar a causa de l'augment dels mossos que escullen el Servei Social Susbtitutori, els ídols esportius escullen l'uniforme militar com a opció. La concepció tradicional de ritu de passada encaixa millor en el jove que es fa tot un home a l'Exèrcit a les modernes ofertes de serveis socials.

I aquí teníem al futbolista Enrique Narváez, "Kiko", vestit de l'Armada o al pilot de rallyes Carlos Sáinz amb l'uniforme de l'Exèrcit de l'Aire. També els primers ídols esportius espanyols es vanagloriaven del seu estatus de militar, com el porter de futbol Ricardo Zamora "El Divino" allà pels anys vint.

> *¿No és precisament Ricardo Zamora aquest soldat de Dragones de Montesa que cavalca pel passeig de Gracia damunt una euga castanya?... I aquí va, remenant el cul, perquè tot el món el vegi, cavaller en la seva euga castanya, vestint un uniforme impecable i somrient a la gent que el reconeix.*
>
> *Però, Què passa ara? L'euga s'encabrita segurament espantada pel tràfic, i emprèn un incòmode empenta que fa trontollar al genet. Sembla que caurà. Sí, cau!... No, no cau!... (Cronos, 1969: 11).*

Aquest gènere d'esportistes consagrats es veuen afavorits per mecanismes que permeten una certa continuïtat de la seva activitat, per la qual cosa el servei militar no suposa, com al "gruix de la tropa", una atura-

El diví Ricardo Zamora, el primer gran mite del futbol espanyol.

da en les seves vides d'un any de durada. Amb això queda patent el suport institucional que reben aquests personatges, carregats de rellevància social. Un d'aquests elements és el trasllat a un centre proper al seu lloc de treball. Per exemple, el davanter de l'Atlético de Madrid, "Kiko", després de fer la instrucció a Cadis, va continuar el servei a Madrid, amb la qual cosa romania en contacte permanent amb el seu club.

Una altra prebenda de què gaudeixen aquests ídols vestits en vestit de guerra és la concessió de permisos per a la participació en competicions. Així, el pilot Carlos Sainz podia participar en les carreres del Campionat del Món. Això suposa un permís extraordinari per poder sortir d'Espanya en període militar (Reglament de Servei Militar. Reial Decret 1410 /1994 de 25 de juny). Aquesta tramitació és feta pel Consell Superior d'Esports a través de la Federació Nacional Esportiva.

Els ídols no solament agraeixen públicament el tracte rebut durant la seva formació castrense, sinó que corresponen en la mesura de les seves possibilitats cap a aquesta institució. No estranya, doncs, sentir com un jugador dedica públicament un gol o una victòria als seus companys de l'Exèrcit o contemplar al pilot Carlos Sainz amb el seu cotxe de carreres en la pista d'aterratge de l'aeròdrom militar fent exhibicions de virtuosisme amb l'automòbil, o també fer una carrera d'*esprint* contra un avió de caça militar. Aquest esportista va fer cosir en el seu vestit de carreres l'escut de les Forces Aérees durant la seva època de soldat. L'esmentat anagrama contrastava amb la resta de logotips de les diferents companyies que patrocinen el pilot espanyol, i que paguen enormes sumes per poder aparèixer en aquest vestit.

Així, l'esportista espanyol pujarà en el seu carro de combat (cotxe de carreres) vestit amb el seu *vestit de guerra* (mono ignífug) per participar en una batalla esportiva en la qual, involuntàriament per la seva part però reconegut amb orgull pel protagonista, descansen forts interessos patriòtics. D'una forma simbòlica, hi ha una analogia entre els objectius fonamentals de l'Exèrcit (com és la defensa nacional) i els d'un esportista

d'aquest tarannà, els triomfs del qual es valoren a manera de conquesta nacional. Assenyalava Luis Cazorla (1984: 22) còm l'acompliment de les funcions esportives dels professionals transcendeix en nombroses ocasions a dimensions com l'orgull nacional i la dignitat de la nació. Tots dos valors casen fortament amb l'ètica i l'esperit militar. Segons la nostra opinió, la realització del servei militar contribueix a reforçar la imatge masclista de l'ídol esportiu, atès que el situa en una altra plataforma tradicional d'homenia com ha estat fins ara la pertinença a les Forces de Defensa, encontraposició a altres activitats dependents amb el Ministeri de Justícia, com la prestació del Servei Social Substitutori. La imatge de l'heroi esportiu refugiat en feines d'objecció de consciència no incorpora cap al·licient informatiu per als mitjans de comunicació social.

La segona de les obligacions ciutadanes per part de l'ídol esportiu, i en aquest cas sense distinció de sexe, és la tributària. Algunes de les estrelles de l'esport professional individual, com a tennistes o jugadors de golf, fixen la seva residència en paradissos fiscals on no se sotmeten a la fiscalitat espanyola (Andorra, Montecarlo). Les enormes sumes de diners que cobren els ídols esportius també són prorratejades per part dels mitjans de comunicació per calcular el capital que cobra un jugador per cada hora o minut de treball. Aquestes quantitats contribueixen a reforçar la seva posició privilegiada i superior davant la societat ("com més guanya, més val"). Malgrat tot, a l'hora de respondre com a ciutadans a les obligacions fiscals, hi ha estratègies que no caminen en la mateixa direcció del reforç social del campió. En esports individuals, on els jugadors fan freqüents desplaçaments, la possibilitat de fixar el seu lloc de residència en un paradís fiscal (com Montecarlo, o Andorra) es presenta com una fórmula per no veure reduïts substancialment els seus ingressos.

El jugador de golf Severiano Ballesteros, glòria de l'esport espanyol, reconegut i admirat mundialment per la seva dilatada i reeixida carrera de golfista, condecorat amb la Gran Cruz (màxima condecoració de les Reales Órdenes) al Mèrit Esportiu de l'Estat espanyol, ha eludit el pagament de milions de pessetes d'impostos quan mantenia la seva residència a Montecarlo durant anys (abans de tornar a cotitzar a Espanya). També passa amb la tennista catalana Arancha Sánchez Vicario, que ha defensat els colors de l'equip espanyol en nombroses ocasions, però el lloc de residència a efectes fiscals el va fixar al Principat d'Andorra.

Les autoritats del Ministeri d'Hisenda van començar el 1995 una sèrie d'estratègies per recuperar la tributació d'aquest grup d'esportistes. Es basen prioritàriament en irregularitats en el compliment de la Llei General Tributària, ja que dos factors per cotitzar a l'estranger, com són acreditar la permanència en altres països durant 183 dies i no mantenir relacions econòmiques a Espanya (*El Mundo*, 13 /12 /1995: 75). Els esportistes, per contra, mantenen substanciosos contractes amb patrocinadors en el nostre país. Els esportistes, d'altra banda, al·leguen suportar una doble tributació, (ibidem) a causa de les retencions fiscals que es registren en la quantitat de diners per al premi del torneig, i després la tributació a Espanya. Mentrestant, ídols com el ciclista Miguel Indurain han utilitzat d'altres vies per eludir el tipus màxim de tributació, el 56%, com ha estat la creació d'una societat transparent amb el seu nom (amb un tipus del 35%).

A la Comunitat Foral de Navarra, i al País Basc, el tipus màxim és del 40. Ara bé, Hisenda de Guipúzcoa utilitza un sistema de pagament ajornat d'acord amb el reglament de l'impost per a persones amb rendes irregulars, aplicat a jugadors de la Reial Societat i al golfista Txema Olazábal (ib.).

Tradicions amatòries

Un altre dels treballs propis de l'ídol és el de l'amor. La mitologia grecollatina està esquitxada amb nombroses aventures amoroses entre déus, herois i humans (J. Humbert, 1985). L'amor, la conquesta amatòria i la promiscuïtat són feines pròpies de l'ídol, i admirades per la seva tribu. Llegendari jugador de bàsquet de la història, l'americà William Chamberlain, presumia en la seva autobiografia *A view from above* (1992) d'haver posseït durant tota la seva carrera esportiva en els anys seixanta-setanta), a vint mil dones. Aquesta xifra ens sona una mica absurda, però és una xifra mítica, i com aquesta ha de ser presa.

El zoòleg Desmond Morris assenyala en la seva obra (1982: 138) un fragment de l'autobiografia del jugador de futbol britànic George Best, qui recordava la facilitat de paraula amb què es citava amb joves admiradores per mantenir relacions sexuals: *"Mirava per la finestra del meu dormitori i veia una cua de jovencelles... Era increïble. Mai no havia de convidar-les a menjar o fer totes aquestes bajanades... Fins i tot es barallaven per ficar-se al llit amb mi"*. L'esmentat jugador assenyalava haver-se ficat al llit amb més de mil noies en els anys seixanta.

Aquest concepte de promiscuïtat multitudinària ha estat substituïda en els últims anys pel principi de la relació estable, del sexe segur. Un altre jugador, ídol dels anys vuitanta, *Magic Johnson*, casat i amb família, anuncia ser portaveu d'anticossos de la sida com a resultat d'una relació heterosexual extrafamiliar. Mentre la seva dona apareix com l'esposa que ha d'acceptar els sofriments de l'heroi, Johnson s'ocupa de llançar missatges a la població sobre la necessitat de l'ús dels preservatius. Aquest jugador, una vegada retirat, va ocupar la cartera d'Assessor del President dels Estats per a la Lluita contra la Sida.

Tornant a buscar manifestacions d'aquest tipus a Espanya, no podem trobar a penes exemples significatius de l'ídol-amant, en canvi, sí que n'hi va haver en el món dels toros, on les més grans figures han collit així mateix destacades feines en el camp de la seducció. Umminger (1964; 103) troba en la figura de l'ídol del toreig una imatge comparable a l'ídol esportiu, per les pautes d'activitat física i social que presenten.

Exemples de la seducció torera van ser Luis Miguel Dominguín, amb l'actriu americana Ava Gardner, o el poder amant llatí Juan Belmonte, el destre Ortega Cano amb la madura estrella de la cançó espanyola Rocío Jurado, el jove ídol en els anys noranta,

Jesulín d'Ubrique, que en successius actes d'exhibicionisme descarat es permet promoure cursa de braus davant un públic exclusivament femení que omple de gom a gom les places (Aranjuez, Màlaga).

Potser perquè els esportistes no han aconseguit l'estatus d'heroi-amant que posseeixen els artífex de la festa nacional. Als Estats Units, país que manca d'aquest espectacle taurí, les figures de l'esport mantenen un nivell de protagonisme social similar a les estrelles dels espectacles artístics com el cinema o la música. Així, l'estrella del beisbol Joe di Maggio va seduir fins a l'altar a la *Novia d'Amèrica*, Marilyn Monroe. La nova estrella de la joventut del tennis André Agassi va viure una prolongada història d'amor, culminada amb matrimoni, amb l'actriu Brooke Shields, personificació dels cànons de bellesa de la pròpia generació.

Un cas sonat va ser la història d'amor que va mantenir l'argentí Guillermo Vilas, prototip de *latin lover* amb la Carolina de Mónaco, qui va perdre el cap pel tennista davant la desesperació del seu pare, el Príncipe Rainiero. A Espanya, l'enllaç nupcial entre el jugador d'handbol Iñaki Urdangarín i la Infanta Reial Cristina de Borbón ha superat, repercussió, als anteriors exemples.

En aquests casos la figura de l'heroi surt enfortida amb vista als seus seguidors que aprova aquest acte de desafiament i conquesta. Molt llunyanes a aquesta percepció són les situacions públiques de matrimoni entre un heroi i una mortal, atès que resta atracció física i poder de seducció davant el públic. Així són les expressions com "el campió per fi va caure" o d'altres frases que popularment assenyalen l'enllaç nupcial. L'ídol perd el seu caràcter etern i adquireix més grans atributs de ciutadania.

Així i tot hi ha possibilitats de mantenir l'estatus pel propi àmbit d'actuació: El futbolista està aïllat de la seva família mentre juga, acudeix sol al camp d'entrenament amb el seu flamant automòbil i surt del vestuari dutxat i amb el pèl engominat, llest per atendre l'allau floretes i peticions de d'autògrafs. L'ídol es manifesta d'aquesta forma com un fetitxe sexual, com si fos un objecte de desig (Butt, 1987: 127; Verdú, 1980: 29). L'espectador sent personalitzades les seves aspiracions i calmades les seves frustracions, assistint a la contemplació del seu rendiment esportiu com una acte eròtic de *voyerisme* (D. Mata, 1987: 14). No és usual veure l'ídol acompanyat de la seva esposa aferrada al braç (com ho fan els ídols del cinema o la televisió) en aparicions o actes socials privats o multitudinaris, sinó que les gales en les quals els jugadors i esposes comparteixen taula són molt poques.

En el futbol espanyol a penes ha començat el fenomen d'ídol sexual de masses, excepte alguns casos espectaculars de *febre adolescent* cap a jugadors joves com Butragueño en els vuitanta o en els noranta l' anomenat *fenòmen Guerrero* cap al jugador de l'Athletic de Bilbao i de la selecció espanyola, des dels 20 anys. El cas de Julen Guerrero va explotar prèviament al Campionat del Món del 1994 quan milers de noies seguien el jugador en tots els desplaçaments de l'equip en l'hotel de concentració i els entrenaments.

El paper dels mitjans de comunicació de masses, que han incorporat les activitats esportives com a part de la programació estrella, està elevant el coneixement social cap als esportistes. Això comporta la seva més gran presència en entrevistes i programes especialitzats, i en conseqüència la seva popularitat augmenta en grups que a penes mostraven seguidors cap a l'esport. Conseqüència d'això: centenars d'adolescents esperen, durant l'horari escolar, a la sortida dels camps d'entrenament dels equips professionals per aconseguir un autògraf o fotografia del seu ídol.

La situació més característica en el món del futbol espanyol és la del matrimoni des d'edats relativament joves, abans la seva maduresa esportiva. L'estat civil de casat és apreciat per directius i tècnics de l'equip, coneixedors que aquesta és la forma de tenir controlat al jugador sense necessitat de fer trucades telefòniques al seu domicili a mitjanit per conèixer si el jugador roman a casa o s'absenta per gaudir de plaers nocturns. Assenyalava l'entrenador del FC Barcelona Helenio Herrera, conegut com *El Mago*, al jugador del seu equip *Lobo* Carrasco, que si volia assolir el seu millor joc havia de casar-se, per estar tranquil. La repercussió que suposa el trencament de la *Llei de la Nit* salta ràpidament al coneixement públic. Eren famoses les escapades del madridista Juan Gómez "Juanito" i l'atlètic "Charly" Leal en els seus temps jovençans.

Els ídols troben més problemes familiars quan són sorpresos per premsa i fotògrafs amb alguna senyoreta (com l'estrella brasilera Romario amb la *garota de l'estiu d'Ipanema* al 1994, que li va costar els tràmits de separació, o les persecucions per part de diversos mitjans de comunicació cap a l'astre argentí Maradona per registrar el seu temps d'oci).

Una altra tendència, de signe oposat a la de la promiscuïtat heterosexual que hem tractat en aquest apartat, també apareix reflectida en la figura de l'ídol esportiu. Ens referim a la relació de parella homosexual d'una part de les estrelles de l'esport. Lluny de la imatge masclista anterior, l'ídol, ja sigui home o dona, apareix a aquest cas com una persona plena de sensibilitat que defensa la dignitat de la seva relació i dóna suport els moviments per al reconeixement social de l'homosexualitat. Els exemples més significatius han estat el de la tennista d'origen txec nacionalitzada americana Martina Navratilova, i el saltador de trampolí Greg Louganis.

Aquest saltador ha estat l'esportista més llorejat de la seva especialitat, amb els triomfs en els Jocs Olímpics de Los Ángeles-84, Seúl-88 i Barcelona-92. Greg, que mai no havia amagat la seva homosexualitat, va anunciar l'any 1995 ser portador del virus de la sida des d'abans de l'Olímpiada de Barcelona, on en un dels salts va resultar lesionat al cap al copejar-se amb el trampolí, i li va caure sang a la piscina. Louganis es va aterrar amb la idea d'un possible contacte de la malaltia a l'aigua (quelcom descartat pels metges) cap a altres saltadors. El saltador, una vegada retirat de la competició, va oferir una conferència de premsa on es presentava davant el poble com una víctima, violat per un home del qual va quedar així mateix atrapat i amb el que va compartir anys de companyonia fins que el violent seductor va morir a causa de la sida el 1990.

Bibliografia

ADAMSON, H. E. i WEAVER, T. (1985), *Antropología y Experiencia Humana*. Barcelona: Omega.

ÁLVAREZ VILLAR, A. (1969), *Psicología de los pueblos primitivos*. Madrid: Biblioteca Nueva.

ANTONELLI, F. i SALVINI, A. (1982), *Psicología del deporte*. Valladolid: Editorial Miñón.

BARREAU, J. J. i MORNE, J. J. (1992), *Epistemología y Antropología del deporte*. Madrid: Alianza Editorial.

BLANCHARD, K. i CHESKA, A. (1986), *Antropología del deporte*. Barcelona: Bellaterra.

BROHM, J. M. (1978), "Sociología política del deporte", WAA.

– (1982), *Sociología política del deporte*. México: F.C.E.

BUTT, D. S. (1986), *Psychology of sport. The behavior, motivation, personality, and performance of athletes*. Nueva York: Van Nostrand Reinhold.

CAGIGAL, J. M. (1957), *Hombres y Deporte*. Madrid: Taurus.

– (1979), *Cultura intelectual y cultura física*. Buenos Aires: Kapelusz.

– (1981), *¡Oh, deporte! (Anatomía de un gigante)*. Valladolid: Miñón.

– (1990), *Deporte y agresión*. Madrid: Alianza Deporte.

CARLYLE, T. (1946), *Tratado de los héroes. De su culto y de lo heroico en la Historia*. Barcelona: Iberia.

CAZORLA, L. M. (1979), *Deporte y Estado*. Barcelona: Labor.

– (1969), "Cronos": *Vidas de grandes deportistas. De Zamora a Santana*. Madrid: Comité Olímpico Español.

– (1984), "Los poderes públicos ante el deporte popular y el deporte espectáculo", en *Deporte popular, deporte de élite*. pp.15-32. Valencia.

CHAMBERLAIN, W. (1992), *A view from above*. Mass market Paperback.

CHARTIER, R. i VINARELLO, G. (1991), "Les trayectoires du sport. Pratiques et spectacles". Cfr. J. J. Barreau y J. J.Morne, pàg. 46-57.

DURÁNTEZ, C. (1977), *Las Olimpiadas Griegas*. Madrid: COI.

FARRÁN y MAYORAL, J. (1946), Pròleg a l'obra de T. Carlyle; cfr. autor

GARCÍA ROMERO, F. (1992): *Los Juegos Olímpicos y el Deporte en Grecia*. Barcelona: Ausa.

HUMBERT, J. (1985), *Mitología griega y romana*. Barcelona: Gustavo Gili.

KASPAROV, G. (1987), *El hijo del cambio*. Barcelona: Temas de Hoy.

LAGUILLAUMIE, P. (1978), "Para una crítica fundamental del deporte". Cfr. "Partisans", pàg. 32-58.

LEÓN, V. (1983), *Diccionario del argot español*. Madrid: Editorial Alianza.

MAGNANE, G. (1964), *Sociologie du sport. Idées*. Francia: Gallimard. Saint- Amand.

MARCOS BECERRO, J. F. (1996), "Problemas y soluciones del deporte infantil y juvenil". Cfr. *Olimpismo y Medicina deportiva*. Madrid: Rafael Santonja.

MARTENS, R. (1986), "Youth sports in USA". F. L. Smol *et al.*, *Children in Sport*. Champaign, Il.: Human Kinetics.

MARTÍNEZ MUÑIZ, C. i OJEDA, M. (1989), *Cómo dominar la Antropología*. Madrid: Playor.

MATA, D. (1994), "El voley playa: nacido para el espectáculo". *Rev. Olimpia*. Madrid: COE. Any IV. Núm. 25. Pàg. 88-91.

MATA, D. i ENCARNACIÓN, G. (1991), "Voley playa, un deporte con futuro", *Rev. Olimpia*. Madrid: COE. Any 2. Núm. 9. Pàg. 76-80

– (1991), "Voley playa en Brasil, a ritmo de samba", *Rev. Olimpia*. Madrid: COE. Any 2. Núm. 10. Pàg. 76-79

– (1993), "El bronceado y el voley playa", *El País*, 17 de març, pàg. 16

MORRIS, D. (1977): *El Hombre al desnudo. Un estudio objetivo del comportamiento humano*. Barcelona: Círculo de Lectores.

– (1982), *El deporte rey. Ritual y fascinación en el fútbol*. Barcelona: Argos Vergara.

MULLIN, B.; HARDY, S. i SUTTON, W. (1995), *Marketing deportivo*. Barcelona: Paidotribo.

ROCA, Q. (1986), *Sponsorship. La publicidad espectáculo*. Barcelona: Distribución Consulting.

SAHLINS, M. (1988), *Islas de historia. La muerte del capitán Cook. Metáfora, antropología e historia*. Barcelona: Gedisa.

SIMON, R. (1991), *Fair Play. Sports, values and society*. Colorado: Westview Press.

SWEET, W. (1987), *Sport and recreation in Ancien Greece*. Oxford: Oxford University Press.

THARRATS, J. G. (1972), *Los Juegos Olímpicos*. Madrid: Ibérica Europea de Ediciones.

THOMAS, R. *et al.* (1988), *Sociología del deporte*. Barcelona: Bellaterra.

UMMINGER, W. (1964), *Héroes, dioses, superhombres*. Barcelona: Delos Aymá.

VERDÚ, V. (1980), *El fútbol. Mitos, ritos y símbolos*. Madrid: Alianza Editorial.

WEINBERG, R. i GOULD, D. (1996), *Fundamentos de Psicología del Deporte y el Ejercicio Físico*. Barcelona: Ariel Psicología.